

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук та соціальних технологій
Кафедра політології

Бакалаврська робота

Освітній ступінь – бакалавр

На тему: **«ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕЖИМУ ЯК ЧИННИК
ЙОГО ЗМІНИ»**

Виконав: студент 4-го року навчання
Спеціальності
052 Політологія
Коваленко Роман Олександрович
Керівник Рибій О.В.
канд.політ. старша викладачка
Рецензент _ Шаповалов, С.А.
Бакалаврська робота захищена
З оцінкою _____
Секретар ЕК _____
« » _____ 20__ р.

Київ – 2022 р.

ПЛАН РОБОТИ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ	8
1.1. Основні чинники демократизації	8
1.2. Економічна ефективність режиму як чинник демократизації	16
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ НА ДЕМОКРАТИЗАЦІЮ	20
2.1. Підбір даних для дослідження та їхні властивості	20
2.2. Формування досліджуваних змінних	22
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	25
3.1. Проведення кореляційного аналізу та перевірок впливу економічної ефективності режиму на його зміну.	25
3.2.Результати в контексті інших досліджень.	38
ВИСНОВКИ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	44

ВСТУП

Актуальність. З початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну багато українців сподівались на початок повномасштабних протестів в Росії, що це стане одним з важелів впливу на російську владу, який прискорить закінчення війни. Проте цього не сталося. Через це виникає питання, чому цього не сталося? В чому полягає причина того, що росіяни продовжують підтримувати свій уряд або не здатні йому протистояти. Чому деякі країни стають на шлях демократичного розвитку, коли в інших державах без сильного спротиву закріплюється авторитарний режим здатний впроваджувати будь-які обмеження свободи в країні? Чому Україна змогла побудувати хоч і не дуже добре інституціоналізовані, але демократичні інституції, а Росія не змогла?

Паралельно з переростанням російсько-української війни в найбільший конфлікт в історії Європи з моменту кінця Другої світової війни, за даними Фрідом Хаус в більшості країн демократичність та свобода в світі зменшується. Так, зокрема, показник свободи в США зменшився на 11 пунктів з 2012 по 2022 рік¹. Це актуалізує вивчення причин цього явища в часовому розрізі.

Багато науковців вже намагалися розібратися в причинах демократизації певних країн, чий чинники часто сильно різняться. Авторитарність держав пояснює модернізаційна теорія, яка говорить про збільшення прагнення до свобод людей через модернізацію економіки держави². Проте, її уточнює теорія ресурсного прокляття. Вона звертає увагу на те, що держави з великою кількістю невисокотехнологічних, але дорогих ресурсів, таких, як нафта, газ, дорогоцінні метали дають міцність авторитарному режиму за допомогою можливості мати великі фінансові ресурси без проведення модернізації

¹ Rfe/rl. Freedom house: global decline in democracy has 'accelerated'. RadioFreeEurope/RadioLiberty. URL: <https://www.rferl.org/a/freedom-house-annual-report-democracy-declines-/31130731.html>

² Lipset S. M. Some social requisites of democracy: economic development and political legitimacy. American political science review. 1959. Vol. 53, no. 1. P. 70. URL: <https://doi.org/10.2307/1951731>

суспільного життя та економіки³. Також науковці виділяли важливість демократичних сусідів. Зазвичай держави, які мають у якості сусідів авторитарні держави, схильні бути теж авторитарними, а держави, які мають демократичних сусідів, схильні бути демократичними⁴. Це знайшло відображення в концепції чорних та білих лицарів^{5 6}. І це є тільки невеликою кількістю основних підходів до демократизації⁷.

Проте водночас залишається популярною думка про важливість атрибутивних характеристик акторів соціального життя держави. Зокрема, культурних особливостей та цінностей. Науковцями, які, напевно, найбільше працювали в цьому напрямку, були Інгельгарт та Вельтцер, вони виділили розвиток цінностей самовираження як один з чинників демократизації, на основі даних світового дослідження цінностей⁸. Проте їхні результати неодноразово ставились під сумнів. Так, Дахлум та Кнутцен перевірили важливість цінностей самовираження контролюючи їх іншими показниками та не виявили великої важливості саме цього показника⁹. Водночас ці науковці не змогли повністю спростувати важливість певних показників, що залишає відкритим питання важливості деяких чинників. Також обидва дослідження перевірялися ще на даних 2005 року, та враховували опитування які проводились 17 років після того.

³ Ross M. L. Does oil hinder democracy?. *World politics*. 2001. Vol. 53, no. 3. P. 325. URL: <https://doi.org/10.1353/wp.2001.0011>.

⁴ Levitsky S., Way L. International linkage and democratization. *Journal of democracy*. 2005. Vol. 16, no. 3. P. 22-25. URL: <https://doi.org/10.1353/jod.2005.0048>.

⁵ Bader J., Grävingholt J., Kästner A. Would autocracies promote autocracy? A political economy perspective on regime-type export in regional neighbourhoods. *Contemporary politics*. 2010. Vol. 16, no. 1. P. 90. URL: <https://doi.org/10.1080/13569771003593904>.

⁶ Tolstrup J. Black knights and elections in authoritarian regimes: Why and how Russia supports authoritarian incumbents in post-Soviet states. *European journal of political research*. 2014. Vol. 54, no. 4. P. 673. URL: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12079>.

⁷ Geddes B. What causes democratization? / ed. by C. Boix, S. C. Stokes. Oxford University Press, 2009. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199566020.003.0014>.

⁸ Inglehart R., Welzel C. A revised theory of modernization. *Modernization, cultural change, and democracy*. 2001. P. 39–41. URL: <https://doi.org/10.1017/cbo9780511790881.004>

⁹ Dahlum S., Knutsen C. H. Democracy by demand? Reinvestigating the effect of self-expression values on political regime type. *British journal of political science*. 2015. Vol. 47, no. 2. P. 448–455. URL: <https://doi.org/10.1017/s0007123415000447>

Також деякі науковці говорять про важливість зазвичай економічної успішності уряду для демократизації режиму і важливість успішності авторитарного режиму для його посилення¹⁰. Проте досліджень впливу цього на демократизацію не було проведено, тільки було проведено щодо ставлення до демократизації. Однією з причин такої ситуації є основний підхід в сучасних науковців, який ґрунтується на розборі кожного року в кожній країні як окремого випадку. З одного боку, цей підхід дає можливість збільшити вибірку, що покращить тестування, але з іншого – він обмежений у спостереженні за різними країнами у часовому розрізі. Також багато досліджень було проведено на невеликій вибірці, яка часто складала 50-100 країн.

У даному дослідженні запропоновано підхід до вимірювання ефективності режиму та перевірено його вплив на демократизацію режимів серед всіх країн з 2003 по 2020 роки.

Мета дослідження. на основі емпіричного матеріалу перевірити, яким є взаємозв'язок між економічною ефективністю демократизації та його його зміною з часом, перевірити, чи цей взаємозв'язок є статистично значущим, та чи можемо ми говорити про причинно-наслідковий зв'язок.

Завдання дослідження:

- Виокремити основні чинники демократизації, визначені дослідниками;
- Розкрити теоретичну суть економічної ефективності демократизації як чинника зміни режиму;
- Відібрати відповідні емпіричні дані для найточнішої перевірки взаємозв'язку між економічною ефективністю демократизації та зміною режиму;

¹⁰ Magalhães P. C. Government effectiveness and support for democracy. European journal of political research. 2013. Vol. 53, no. 1. P. 77. URL: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12024>

- Визначити метод підрахунку економічної ефективності демократизації режиму та його зміни;
- Провести кореляційний аналіз та перевірити вплив економічної ефективності режиму на його зміни;
- Розглянути результати роботи в контексті інших досліджень.

Об’єкт дослідження: Зміна режиму.

Предмет дослідження: Економічна ефективність режиму, як чинник зміни режиму.

Теоретико-методологічна база дослідження: У дослідженні застосований політико-економічний підхід до зміни режиму. Багато в чому дослідження спиралося на вивчення ефективності політики режиму Магалхеаса.

Методи дослідження: порівняльний статистичний аналіз за допомогою мови програмування “Пайтон” держав-членів ООН. Під час дослідження був застосований кореляційний аналіз та мультифакторний аналіз.

Джерельна база дослідження: Джерельною базою дослідження були на основі індексу свободи Фрідом Хаусу, яке включало дані з 2003 по 2020 рік та дані Світового банку які містили макроекономічні показники з 1960 по 2020 рік. Дані містили інформацію щодо всіх країн.

Гіпотеза. Якщо режим буде проводити ефективну економічну політику під час демократизації або дедемократизації, тоді країна буде рухатися в такому ж напрямку з часом, а якщо режим буде проводити неефективну економічну політику під час демократизації або дедемократизації, тоді з часом будуть відбуватися протилежні процеси.

Структура та обсяг курсової роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що включають у себе шість підрозділів, висновків, списку використаної літератури. Обсяг роботи – 46 стор.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ

1.1. Основні чинники демократизації

Загалом основні чинники демократизації можна поділити на економічні, інституційні, культурні, зовнішньополітичні та історичні. В дослідженні слова демократизація та зміна режиму вживаються як синоніми.

Однією з перших теорій демократизації була модернізаційна теорія. Її розробляли багато науковців, проте одним із засновників та тим, хто дав їй назву, був Ліпсет у 1959 році¹¹. Ця теорія говорить про залежність економічного розвитку країни та її демократичності. Зокрема, Ліпсет вважав вплив економічного розвитку як процес, що призводить до покращення освіти, а покращення освіти створювало демократичних та ліберальних громадян, які сприяють демократизації. Подібний каузальний зв'язок Ліпсет також вбачав у інституціоналізації та урбанізації, які теж корелюють з економічним розвитком. Тобто чим багатша країна, тим більш демократичною вона є. Зокрема, результати дослідження Деніал Треїсмана показали, що економічний розвиток країни є важливим для демократизації та збереження демократії в середньостроковій перспективі 10-20 років, але вони не знайшли важливості економічного благополуччя держави у короткостроковій перспективі¹². Водночас теоретик демократії Роберт Даль говорив про синергію інститутів ринкової економіки та демократичних інституцій.¹³ Не зважаючи, на багато досліджень які підтверджують важливість економічного розвитку на демократичність режиму мета-аналіз Джерардо Мунка показав, що більшість досліджень не підтверджують гіпотезу, що більший економічний розвиток

¹¹ Lipset S. M. Some social requisites of democracy: economic development and political legitimacy. *American political science review*. 1959. Vol. 53, no. 1. P. 69. URL: <https://doi.org/10.2307/1951731>

¹² Treisman D. Economic development and democracy: predispositions and triggers. *Annual review of political science*. 2020. Vol. 23, no. 1. P. 250. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-050718-043546>

¹³ Dahl R. A. Democracy. Government and opposition. 1966. Vol. 1, no. 4. P. 560–562. URL: <https://doi.org/10.1017/s0017257x00019199>

сприяє демократизації. Яскравим прикладом авторитарної держави з високим економічним розвитком є Китай.

Є винятки, які демонструють, чому модернізаційна теорія не завжди працює. Одним з таких винятків є держави з великою кількістю дороговартісних ресурсів, за допомогою яких держави можуть вибудовувати всю свою економіку. Такими ресурсами є нафта, газ, дорогоцінні матеріали, тощо. Для Індонезії режиму Сухарту, для прикладу, таким ресурсом був каучук, з якого виготовляють гуму. Основним теоретиком негативного впливу дорогих ресурсів на демократизацію є Мішель Росс¹⁴. У своєму дослідженні він, зокрема, показав, що частка експорту дорогих ресурсів в ВВП має суттєвий ефект особливо на небагаті держави. Також він виокремив та підтвердив три можливі пояснення причини впливу ресурсного прокляття на демократизацію¹⁵. Першою причиною є існування країни за принципом держави-рантьє, тобто держава спеціально зменшує податкове навантаження на населення щоб купити його підтримку, водночас маючи змогу за рахунок дорогих ресурсів компенсувати приплив грошей до бюджету. Другою причиною є те, що ресурсно-багаті країни можуть значно більше інвестувати грошей в репресивні інституції, які стають більш дієвими та забезпечують стабільність авторитарного режиму. Третьою причиною є те що через можливість отримувати великі кошти за рахунок лише однієї не сильно спеціалізованої галузі не ставить перед режимом необхідності в навчанні населення. Через це гальмується ефект від модернізації та населення продовжує приймати авторитарний режим, який продовжує задовольняти їхні основні потреби. Отже, ми побачили, що ресурсне прокляття скоріше вказує на причини, чому модернізаційна теорія не завжди працює, ніж протистоїть їй.

¹⁴ Ross M. L. Does oil hinder democracy?. World politics. 2001. Vol. 53, no. 3. P. 325–329. URL: <https://doi.org/10.1353/wp.2001.0011>

¹⁵ Ross M. L. Does oil hinder democracy?. World politics. 2001. Vol. 53, no. 3. P. 346–356. URL: <https://doi.org/10.1353/wp.2001.0011>

Питання важливості культури для демократизації підіймалось багатьма науковцями. Одним з перших був де Токвіль, який говорив що причиною встановлення демократії в США була ліберальність американців та низова активність, які були спричиненні різними історичними та соціо-політичними чинниками¹⁶.

Після Другої світової війни це отримало новий розвиток в політології. Так Алмонд та Верба писали, що демократії потребують громадянської культури, яка полягає в плюралізмі заснованого на комунікації та переконаннях, культура консенсусу та різноманіття, культура поступових змін¹⁷. Ці науковці по суті діяли в рамках модернізаційної теорії. Вони не вважали культуру як щось саме по собі дане, а сприймали це як результат певних соціо-економічних причин, що призводить до так званих “демократичних громадян”.

На початку XXI століття Інгельгарт та Вельзель запропонували «Переглянута теорію модернізації»¹⁸. На відміну від простої теорії, вона говорить про те, що економічний розвиток призводить до розвитку цінностей, а вже цінності призводять до демократизації. Це відбувається через те, що в економічно розвинених країнах, особливо в розвинених державах загального блага, основні матеріальні потреби громадян вже задоволені, через це їхні цінності переходять на новий рівень який передбачає важливість самовираження та автономії. Водночас коли попит на такі цінності у суспільстві, саме демократія може забезпечити їхню реалізацію. Для перевірки цього Інгельгарт та Вельзель виділили індекс цінностей самовираження, на основі Всесвітнього опитування цінностей, який складався з 5 складових: загальної довіри, чи респондент підписував петицію, толерантність до свободи інших, що визначається як толерантність до гомосексуальності, почуття щастя

¹⁶ Токвіль А. д. Давній порядок і революція. Київ : Юніверс, 2000. 30-37 с.

¹⁷ Almond G. A., Verba S. The civic culture. The journal of political theory, political philosophy and sociology of politics politia. 2010. Vol. 58-59, no. 3. P. 207. URL: <https://doi.org/10.30570/2078-5089-2010-5859-3-207-221>

¹⁸ Inglehart R., Welzel C. A revised theory of modernization. Modernization, cultural change, and democracy. 2001. P. 15. URL: <https://doi.org/10.1017/cbo9780511790881.004>

та постматеріалістичні прагнення свободи. Цю теорію підтримують і деякі українські науковці, які вбачають проблеми української інституціоналізації в невідповідності цінностей до демократичних інституцій¹⁹.

Хоча дослідження Інгельгарта та Вельзеля показали значну кореляцію між цими показниками та демократичністю країн. Проте, їхнє дослідження має багато недоліків, що стало причиною їхньої критики. Серед недоліків, зокрема, мала вибірка, 61 країна та відсутність контрольованої перевірки, що б дало можливість говорити про причинно-наслідковий зв'язок. Це викликало критику серед багатьох науковців. Згодом Сіріан Дахлум та Герхіх Кнутцен в 2017 році зробили контрольну перевірку гіпотези Інгельгарта та Вельзеля²⁰. Вона показала, що, незважаючи на суттєву кореляцію, ця кореляція в більшості пояснюється іншими чинниками, які, в свою чергу, можуть викликати зміну цінностей. Одним з таких чинників вони виділяють тяглість демократичного режиму. Тобто вони говорять, що насправді скоріше цінності є продуктом демократичного режиму, ніж навпаки. Це дослідження показує що роль атрибутів громадян є досить обмеженою в зміні режиму.

Схожим до ціннісного підходу є підхід громадянського суспільства. В своїй роботі Роберт Патнем "Творення демократії" приходить до висновку, що розвиток громадянського суспільства (громадянськості) є основною відмінністю, яка пояснює різницю в економічно-соціальному розвитку між північною та південною Італією ($r=0,92$)²¹ та те, чому вона є більш демократичною та менш патримоніальною. В той час, як економічна модернізація пояснювала цю різницю дещо нижчим рівнем кореляції ($r=0,77$). Для цього Роберт Патнем визначав 4 індикатори громадськості: поширення

¹⁹ Амельченко Н. А. Демократизація в Україні: співвідношення ціннісних та інституційних змін. Магістеріум. 2014. Вип. 58. С. 45–49.

²⁰ Dahlum S., Knutsen C. H. Democracy by demand? Reinvestigating the effect of self-expression values on political regime type. British journal of political science. 2015. Vol. 47, no. 2. P. 448–455. URL: <https://doi.org/10.1017/s0007123415000447>

²¹ Putnam R. D. What makes democracy work?. National civic review. 1993. Vol. 82, no. 2. P. 101–107. URL: <https://doi.org/10.1002/ncr.4100820204>

асоціацій, читання газет, явка на референдуми, переважне голосування, що визначали в кожному з регіонів Італії²².

Хоча результати Роберта Патнама є вражаючими в контексті Італії, деякі інші дослідники, такі як Шері Берман вважає що громадянське суспільство може негативно впливати на демократичність²³. Зазвичай таке відбувається коли режим його кооптує. Найчастіше таке відбувається в популістських авторитарних режимах, таких як СРСР, Китай, В'єтнам, Північна Корея, тощо²⁴. Для прикладу комсомольці в СРСР добре підпадають під критерії Роберта Патнама, проте були одним зі стовпів стабільності режиму, а не рушієм демократизації. І коли Радянський Союз розпався, то, незважаючи на демократизацію, участь громадян у громадських організаціях сильно впала. Можливість дедемократизації за допомогою соціального капіталу та громадянського суспільства була підтверджена в емпіричному дослідженні²⁵.

Таким чином, народоцентричні пояснення, такі, як культуралістичні та побудовані на соціальному капіталі пояснення демократизації є досить сильно обмежені в своїх пояснювальних можливостях.

Серед науковців поширеною є думка про важливість міжнародних відносин країни та процесу демократизації. Є дослідження, які показують що демократичні країни зазвичай межують з демократичними країнами, а недемократичні межують з недемократичними. Для прикладу можна відмітити роль Євросоюзу, який зіграв важливу роль у демократизації Східної Європи після 1989 року²⁶. Так його Копенгагенські критерії сприяють

²² Putnam R. D. What makes democracy work?. National civic review. 1993. Vol. 82, no. 2. P. 101–105. URL: <https://doi.org/10.1002/ncr.4100820204>

²³ Berman S. Civil society and the collapse of the weimar republic. World politics. 1997. Vol. 49, no. 3. P. 401. URL: <https://doi.org/10.1353/wp.1997.0008>

²⁴ Tang W. Authoritarian regime sustainability. Populist authoritarianism. 2016. P. 20–30. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190205782.003.0002>

²⁵ Brancati D. Democracy protests: origins, features, and significance. Cambridge University Press, 2016. 61-83p.

²⁶ Risse T. Conclusions: towards transatlantic democracy promotion?. Promoting democracy and the rule of law. London, 2009. P. 244–251. URL: https://doi.org/10.1057/9780230244528_9

демократизації та лібералізації країн, які прагнуть вступити у Європейський Союз.

Стівен Левіскі та Лукан Вей писали про те, що чим сильніші в режимів були зв'язки з Заходом, тим сильніше вони демократизувались, а хто мав слабкі зв'язки, той залишався заручником авторитаризму²⁷.

У впливі країн на режим в іншій країні дослідники виділяють країн акторів білих лицарів та чорних лицарів²⁸. В той час, як білі лицарі сприяють демократизації країн, чорні лицарі навпаки сприяють встановленню в країнах авторитарних режимів. Для прикладу, білими лицарями можуть бути ЄС або США, а чорними лицарями може слугувати Російська Федерація, Китайська Народна республіка, Іран. З останніх яскравих прикладів діяльності чорних лицарів було придушення протестів в Білорусі в 2020 році, коли Російська Федерація, як і під час Революції Гідності, направляла свої сили спеціального призначення, щоб подавити можливу демократизацію²⁹.

Проте, не обов'язково, щоб білі лицарі були демократичними країнами, а чорні лицарі були авторитарними країнами, у цьому випадку можна знайти приклади протилежних режимів. Для прикладу, США під час Холодної війни деколи виконували роль одночано і білого, і чорного лицаря. З одного боку, вони підтримували демократичні режими в Європі та, наприклад, в Японії, але водночас сприяла падінню демократичного режиму Альянде в авторитарний режим Піночета. Водночас авторитарні країни теж можуть бути білими лицарями зі своїх геополітичних міркувань. Можна згадати Персію, яка під час Пелопоннеських воєн фінансувала різні партії в Афінах та інших полісах, будучи зацікавленою в підтриманні їхнього демократичного режиму який

²⁷ Levitsky S., Way L. International linkage and democratization. *Journal of democracy*. 2005. Vol. 16, no. 3. P. 22–25. URL: <https://doi.org/10.1353/jod.2005.0048>

²⁸ Bader J., Grävingholt J., Kästner A. Would autocracies promote autocracy? A political economy perspective on regime-type export in regional neighbourhoods. *Contemporary politics*. 2010. Vol. 16, no. 1. P. 90. URL: <https://doi.org/10.1080/13569771003593904>

²⁹ Tolstrup J. Black knights and elections in authoritarian regimes: Why and how Russia supports authoritarian incumbents in post-Soviet states. *European journal of political research*. 2014. Vol. 54, no. 4. P. 673. URL: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12079>

призводив до міжусобних війн, які послаблювали Грецію, та призвели до того, що Персія вернула собі частину територій втрачених під час Греко-перських війн.

З іншого боку, емпіричне дослідження показало, що фінансові допомоги країнам статистично не показали сприяння демократизації³⁰.

Певні дослідники звертають увагу на важливу роль війн для демократизації. Так, Чарльз Тіллі у своїй роботі «Створення війни – створення держави», пише про механізм, який показує важливість воєнної загрози та самої війни для формування національних держав, що в свою чергу призводить до демократизації³¹. Демократія у Тіллі це режим зі своїми державними інституціями і якщо держава не в змозі забезпечувати роботу інституцій тоді вона не є в змозі забезпечувати роботу демократичного режиму. Саме через це Тіллі пише про те, що будівництво національних держав з централізацією інституцій є передумовою до демократизації³².

Саме через це в багатьох постколоніальних країнах, без сильної загрози, або сприйняття цієї загрози не відбувалося процесів демократизації, а багато країн ставали авторитарними, їхні уряди не були сильно залежними від їхніх громадян для виживання і саме через це вони могли будувати авторитарні режими в яких зберігалась автономія від громадян. Прикладом таких країн є багато держав, які утворилися після Другої світової війни у відносно мирний час, не відчуваючи дилеми безпеки. Через це демократія не змогла закріпитися в більшості країн Африки та багатьох країнах колишнього Радянського Союзу. Водночас підтверджує цю думку досвід Південної Кореї, Тайваню та Ізраїлю, які маючи постійно воєнну загрозу побудували демократичні інституції, хоча тут, звичайно, грала роль і геополітика.

³⁰ Knack S. Does foreign aid promote democracy?. SSRN electronic journal. 2001. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.260047>

³¹ Tilly C. War making and state making as organized crime

³² Tilly C. Democratization and De-Democratization. Democracy. Cambridge. P. 51–79. URL: <https://doi.org/10.1017/cbo9780511804922.004>

Також варто зазначити, що Громадянські війни та Гібридні війни, якраз зазвичай не є запорукою будівництва національної держави, а отже і демократії. Замість того, щоб скріплювати суспільства перед спільним ворогом заради спільної мети вони навпаки створюють розколи в суспільстві, що негативно впливає на перспективи демократизації.

Також існують історичні теорії пояснення демократизації, які звертають увагу на те, що певні історичні обставини призводять до масової демократизації.

Термін хвилі демократизації став популярний завдяки Семюелю Хантінгтону, який в 1991 році писав про три хвилі демократизації. Перша, повільна хвиля була під час XIX століття. Друга хвиля після закінчення Другої світової війни. Третя хвиля відбувалась в 70-х роках XX століття. Хвилі демократизації, пов'язані з певними змінами в розподілі влади у світі чи в певному регіоні³³.

Проте, розробка теорія хвиль демократизації не закінчилась на Хантінгтоні, в 2018 році вийшла робота Севи Гуніцкі, який виділив 13 хвиль демократизації. На відміну від Хантінгтона, він використовував більш широкий підхід, який базувався на масовій боротьбі проти абсолютної влади, а не за загальне виборче право³⁴. Його хвилі демократизації розміщуються в часі від Американської революції до Арабської весни.

Це лише частина теорій демократизації, проте вони є одними з ключових та ті, які отримали найбільшої емпіричної перевірки. Незважаючи на це, теорії демократизації продовжують розвиватись, виникають нові та нові підходи до її вивчення, та виділяються нові її механізми. Це відбувається зокрема через те, що теперішні теорії не здатні повністю пояснити певні країни, та не всі

³³ Huntington S. P. The third wave: democratization in the late twentieth century. Norman : University of Oklahoma Press, 1991. 31-109p.

³⁴ Gunitsky S. From shocks to waves: hegemonic transitions and democratization in the twentieth century. SSRN electronic journal. 2014. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2460329>

теорії мають міцне під собою емпіричне підґрунтя, тому виникає потреба в продовженні дослідження цього явища та розширення сфери знань у цій області.

Отже, нами було виокремлено основні чинники демократизації, які визначали дослідники. Основні чинники демократизації можна поділити на економічні, інституційні, культурні, зовнішньополітичні та історичні.

1.2. Економічна ефективність режиму як чинник демократизації

Економіко-політичні теорії демократизації набули сильного поширення в політології. Теорія модернізації стала однією з причин, чому президент США Ніксон розіграв китайську карту в 1972 році та допоміг КНР відбудовувати економіку з ринковими елементами³⁵. Проте, як нам відомо, швидкий економічний розвиток Китаю не призвів ні до чого більшого, ніж до певних протестів проти режиму за ці 50 років, і Китай зараз будучи розвиненою країною залишається бути однією з найбільш авторитарних країн в світі. Також існує приклад Російської Федерації, яка, не зважаючи на ріст економіки, починаючи з 2000 року, стала більш консолідованим авторитаризмом.

Теорія ресурсного прокляття досить добре себе зарекомендувала на основі емпіричних даних як і на Близькому Сході, так і в інших регіонах. Проте, вона взагалі не пояснює такі країни, як Китай. Російську Федерацію пояснює тільки частково, оскільки частка від експорту нафти та газу від ВВП не зазнала суттєвих змін та продовжує триматися близько 20%.

Деякі дослідники натомість говорять про важливість успішності демократичного уряду в економіці для того, щоб відбувався процес демократизації. Для прикладу, Педро Магалаес в 2004 році зробив емпіричне дослідження впливу ефективності уряду на підтримку демократії з боку

³⁵ Trubowitz P., Seo J. The china card: playing politics with sino-american relations. Political science quarterly. 2012. Vol. 127, no. 2. P. 189. URL: <https://doi.org/10.1002/j.1538-165x.2012.tb00724.x>

громадян³⁶. Його дослідження показало, що ефективність демократичного уряду є найвпливовішим чинником підтримки демократії серед населення. Водночас його дослідження показало, що в недемократичних країнах ефективність також визначає демократизацію, проте в протилежну сторону, чим ефективнішим є уряд в недемократичних країнах, тим сильніше зменшуватиметься підтримка демократизації. Педро Магалаес говорить, що потрібно проводити нові дослідження в цьому напрямку, які б включали більшу кількість країн, оскільки його дослідження будувалось тільки на 80 країнах, для яких були відповідні дані.

Також популярна серед дослідників суспільно-політичних рухів теорія депривації може краще пояснити, чому економічна ефективність демократизації режиму може слугувати причиною до зміни режиму. Теорія депривації говорить про те, що люди починають виступати проти влади тоді, коли вони відчують себе позбавленими чогось³⁷. Наприклад, коли людина бачить, що всі її сусіди живуть краще, мають машини, а вона – ні, або коли людина відчувається позбавленою чогось, порівняно з власним досвідом в минулому. Для прикладу, як в 2010 році жителі Тунісу відчули суттєве подорожчання хлібу та вийшли на масові протести, що призвело до революції. Саме відносна депривація між собою в минулому за емпіричними дослідженнями показує найбільший вплив³⁸.

У нашому дослідженні ми хотіли б продовжити дослідження взаємозв'язку між ефективністю уряду та демократизацією, на основі результатів, які отримав Педро Магалаес. Він перевіряв підтримку населення демократії, проте не процес демократизації, що не є тотожними явищами. Водночас багато науковців ставлять під сумнів причинно-наслідковий зв'язок між бажанням населення демократизації та того що вона буде відбуватись

³⁶ Magalhães P. C. Government effectiveness and support for democracy. European journal of political research. 2013. Vol. 53, no. 1. P. 84-93. URL: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12024>

³⁷ Гомза І. А. Суспільно-політичні рухи. Київ : НАУКМА, 2018. 36-40 с.

³⁸ Asingo P. O. Relative deprivation, protests and voting in Kenya. Commonwealth & comparative politics. 2017. Vol. 56, no. 1. P. 80-83. URL: <https://doi.org/10.1080/14662043.2017.1351071>

через інші характеристики режиму. Зокрема, дехто вбачає що атрибути населення є радше наслідком режиму, ніж двигуном його зміни.

Тому в цьому дослідженні буде перевірено, чи економічна ефективність, яка за дослідженням Педро Магалеаса є найважливішою для зміни думки населення щодо уряду, має ефект на демократизацію, чи дедемократизацію режиму. Завдяки економічній ефективності уряд забезпечує собі «результативну легітимацію»³⁹.

Наше припущення базується на тому, що режим будує легітимність на здобутках, як і залежно від того наскільки певний режим буде ефективно проводити економічну політику, настільки населення буде позитивно або негативно сприймати цей тип режиму. Якщо легітимності не буде то населення буде відчувати відносну депривацію, що в результаті призводитиме до того, в якому напрямку буде рухатись країна в майбутньому, чи демократизовуватись, чи навпаки дедемократизовуватись.

Таким чином, демократизація в країні буде відбуватися у випадку якщо режим демократизується, і проводить ефективну економічну політику, для прикладу держави центрально-східної Європи у період 90-х років. Також демократизація повинна відбуватися в країнах, які дедемократизовуються та проводять неефективну економічну політику, для прикладу, стагнація в економіці Тунісу при авторитарному режимі перед Арабською Весною.

Проте може відбуватися дедемократизація, якщо режим, який дедемократизується, буде проводити ефективну економічну політику, як це відбувається в Китаї, або ж якщо демократичний режим буде проводити неефективну економічну політику, як це було під час Єльцина в Російській Федерації.

³⁹ Hoffmann S., Scharpf F. W. Governing in europe: effective and democratic. Foreign affairs. 1999. Vol. 78, no. 5. P. 150.

Варто також зазначити, що подібно до теорії ресурсного прокляття, тут може існувати не один причинно-наслідковий зв'язок. Оскільки збільшення ресурсів країни також може призводити до того, що режим буде мати більше ресурсів для проведення ефективних репресій, або ж мати більше ресурсів для будівництва стійких ліберально-демократичних інституцій, які інколи можуть бути непопулярними серед населення.

Отже, ми розкрити теоретичну суть економічної ефективності демократизації, як чинника зміни режиму. Вона полягає в тому, що населення відчуває на собі економічне зростання та економічне падіння, через що воно підтримує або не підтримує режим, та те, що з ним пов'язане, зокрема характер відносин між владою та населенням. Це пов'язано з легітимацією режиму через здобутки та відносною депривацією, якщо здобутків у режиму немає. Люди готові підтримувати режим, який «купляє» їх матеріально, хоча і обмежує свободу, але не готові підтримувати провальні режими, які обмежують їхню свободу.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ НА ДЕМОКРАТИЗАЦІЮ

2.1. Підбір даних для дослідження та їхні властивості

Для нашого дослідження потрібні були дані, які б містили зміну демократичності країни та зміну її економічних показників. На жаль, базу даних яка містила одразу б ці показники було складно знайти, тому ми поєднали дві бази даних.

Індексом демократії для нас слугував індекс Фрідом Хаусу, який визначає індекс свободи за 100-бальною шкалою на основі 40 балів за демократію, що базується на виборчому процесі і на 60 балах, які базуються на свободі кожної окремої особистості. Тобто для рейтингу Фрідом Хауса важливим є не тільки те, щоб відбувалися вільні та чесні вибори, але й щоб влада, яка приходить на основі вибору більшості не проводила дискримінаційної політики, щодо тих, хто залишається в меншості. Таким чином, в цій роботі під демократичністю ми маємо на увазі саме ліберальну демократію, у якій має поєднуватись виконання бажання більшості із забезпеченням прав та свободи меншості, тобто так, як це розуміють і Фрідом Хаус та як про це писали теоретики ліберальної демократії⁴⁰.

І хоча рейтинг Фрідом Хаусу має свої певні недоліки, зокрема оцінка в ньому базується на колегіальній думці певних експертів, що потенційно може призводити до викривлення результатів при певних обставинах⁴¹. Також деякі дослідники корегують індекс Фрідом Хаусу іншими показниками. Для прикладу Інгельгарт та Вельтцер формували «Ефективний індекс демократії», множачи індекс Фрідом Хаусу на індекс корупції або індекс верховенства

⁴⁰ Mill J. S. Liberty. New York : H.M. Caldwell Co., 1880. 193 p.

⁴¹ Шаповалов С., Копилов М. Україна на терезах демократії: індекс freedom house. VoxUkraine. URL: <https://voxukraine.org/ukrayina-na-terezah-demokratiyi-indeks-freedom-house/> (дата звернення: 22.06.2022).

права⁴². Проте, багато дослідників, такі, як Дахлум та Клутцен, вважають це не дуже доречним, через те що в такому випадку корупція та верховенство права грають занадто сильну роль в демократії, в той час, коли ці показники вже використовуються в індексі Фрідом Хауса⁴³. В цьому випадку ми погоджуємося з групою дослідників які виступають за використання чистого рейтингу Фрідом Хаусу, та вважаємо що хоча цей індекс має суттєві недоліки в певних випадках, проте при використанні великої вибірки цей індекс має значно кращу точність ніж при використанні його при дослідженні певної конкретної країни.

Водночас Фрідом Хаус має сильну перевагу з вибіркою з більш як 200 країн та територій, хоча у нашому дослідженні не потрібно було досліджувати території, проте в цьому індексі були всі країни члени ООН. Тяглість даних була дуже важливою для дослідження. Нам вдалось отримати з відкритих джерел дані по всім країнам з 2003 по 2020 роки⁴⁴. Хоча Фрідом Хаус збирає дані ще з 1972 року, проте їх немає у відкритому доступі. Проте, це не є сильним обмеженням нашого дослідження, цих даних все рівно достатньо, щоб подивитися на зміну демократії в середньостроковій перспективі. Не зважаючи на це, все рівно потрібно враховувати, що ці дані є репрезентативними саме на XXI століття і при збільшенні часового проміжку результати можуть змінитися.

Іншою складовою, яка була потрібна нам у дослідженні, – це економічна ефективність демократизації країни. В жодній базі даних немає саме такого показника, тому нам прийшлося створювати свій, про що буде йтися в наступному підрозділі. Для побудови цього індексу, окрім індексу Фрідом Хаусу нам також знадобився економічний показник. Цим економічним

⁴² Inglehart R., Welzel C. A revised theory of modernization. Modernization, cultural change, and democracy. 2001. P. 20. URL: <https://doi.org/10.1017/cbo9780511790881.004> (date of access: 21.06.2022).

⁴³ Dahlum S., Knutsen C. H. Democracy by demand? Reinvestigating the effect of self-expression values on political regime type. British journal of political science. 2015. Vol. 47, no. 2. P. 444. URL: <https://doi.org/10.1017/s0007123415000447>

⁴⁴ Publication archives. Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org/reports/publication-archives>

показником ми обрали ріст ВВП в країні щороку. Ці дані ми отримали у відкритому доступі в базі даних світового банку⁴⁵. Як і Фрідом Хаус, він має щорічні показники для всіх країн членів ООН, що дало змогу мати вибірку для всіх країн. Дані були доступні з 1960 по 1920 року, чого нам було повністю достатньо для дослідження.

В результаті показники, які були необхідні для проведення нашого дослідження були поєднані, і ми отримали 194 країни, які мали одночасно і індекс Фрідом Хауса, і зміну ВВП щороку. Серед 194 країн є всі члени ООН та Косово, зважаючи на те, що це хоча і є невизнаною країною, проте її називають «Найбільш визнаною з невизнаних країн», оскільки її визнало більше половини країн-членів ООН. Саме через це ми вирішили не видаляти Косово із загальної вибірки та врахувати цей досвід, очікуючи, що він буде схожим до інших країн. Таким чином, ми отримали значно більшу вибірку країн, ніж інші науковці, які досліджували цю тему.⁴⁶ Це пов'язано з тим, що, наприклад, Магалеас використовував дані опитувань, що є значно складніші дані для збирання, ніж макропоказники.

Отже, ми відібрали відповідні емпіричні дані для найточнішої перевірки взаємозв'язку між економічною ефективністю демократизації та зміною режиму. Ними стали індекс свободи Фрідом Хаусу, який включав дані з 2003 по 2020 рік та дані Світового банку, які містили макроекономічні показники з 1960 по 2020 рік, які містили дані про всі країни.

2.2. Формування досліджуваних змінних

Головним завданням цього дослідження є дізнатися, чи взаєпов'язана успішність економічної діяльності режиму та яким він буде через певний час,

⁴⁵ World bank open data | data. World Bank Open Data | Data. URL: <https://data.worldbank.org/>

⁴⁶ Magalhães P. C. Government effectiveness and support for democracy. European journal of political research. 2013. Vol. 53, no. 1. P. 84-93.

чи буде демократизовуватись, чи буде дедемократизовуватись, чи залишатиметься стабільним.

Тому було сформульовано гіпотезу:

Гіпотеза. Якщо режим буде проводити ефективну економічну політику під час демократизації або дедемократизації тоді країна буде рухатися в такому ж напрямку з часом, а якщо режим буде проводити неефективну економічну політику під час демократизації або дедемократизації, тоді з часом будуть відбуватися протилежні процеси.

Для перевірки цієї гіпотези незалежною змінною стала зміна режиму за рейтингом Фрідом Хаусу з 2003 по 2020 рік.

Зміна режиму = Індекс Фрідом Хаусу 2020 - Індекс Фрідом Хаусу 2003

Залежною змінною були проведенні значно складніші калькуляції. Для початку ми порахували зміну Фрідом Хаус для кожної країни кожного року порівняно з попереднім. Це був показник демократизації, або дедемократизації країни. Після цього ми від зміни ВВП країни кожного року відняли середню зміну ВВП країни з 1960 по 2020 роки. Після цього ми отримали нормалізовану по країні економічну ефективність діяльності уряду. Це дало можливість врахувати яким чином громадяни країни сприймали уряд який був при владі порівняно з іншими. Якщо ми цього б не зробили, то якщо б режим демократизовувався кожен рік та мав дуже малий але позитивний ріст ВВП, то все рівно режим мав би позитивний індекс ефективності, хоча громадяни його б таким не сприймали, бо економіка б розвивалася значно повільніше ніж це відбувалося при іншому режимі. В цьому випадку ми рахували середній ріст економіки в країні, а не в певний рік, через те, що відносна інтраперсональна депривація впливає на людей більше, аніж інтерперсональна⁴⁷. На наступному етапі ми кожного року множили зміну

⁴⁷ Asingo P. O. Relative deprivation, protests and voting in Kenya. Commonwealth & comparative politics. 2017. Vol. 56, no. 1. P. 80-83. URL: <https://doi.org/10.1080/14662043.2017.1351071>

режиму на його економічну ефективність того року. Це вже був індекс економічної ефективності зміни режиму кожного року для кожної країни. На фінальному етапі ми рахували середнє значення індексу для кожної країни в тих роках, де відбувалися зміни(якщо режим не змінювався, тоді значення індексу було відсутнє).

Економічна ефективність демократизації режиму = E (Ріст ВВП – Середній ріст ВВП (1960-2020)) * зміна індексу Фрідом Хаус порівняно з минулим роком

Після створення цих змінних стало можливим подивитись, яким чином вони взаємопов'язані.

Отже, нами було визначено метод підрахунку економічної ефективності демократизації режиму та його зміни, завдяки якому вдалось порахувати середнє цих індексів з 2003 по 2020 роки.

РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Проведення кореляційного аналізу та перевірок впливу економічної ефективності режиму на його зміну.

Отримавши необхідні показники ми перешли до вивчення взаємозалежності. Ми створили регресійну модель з однією віссю яка відображала Економічну ефективність демократизації режиму та зміну режиму на іншій вісі(Рис.1).

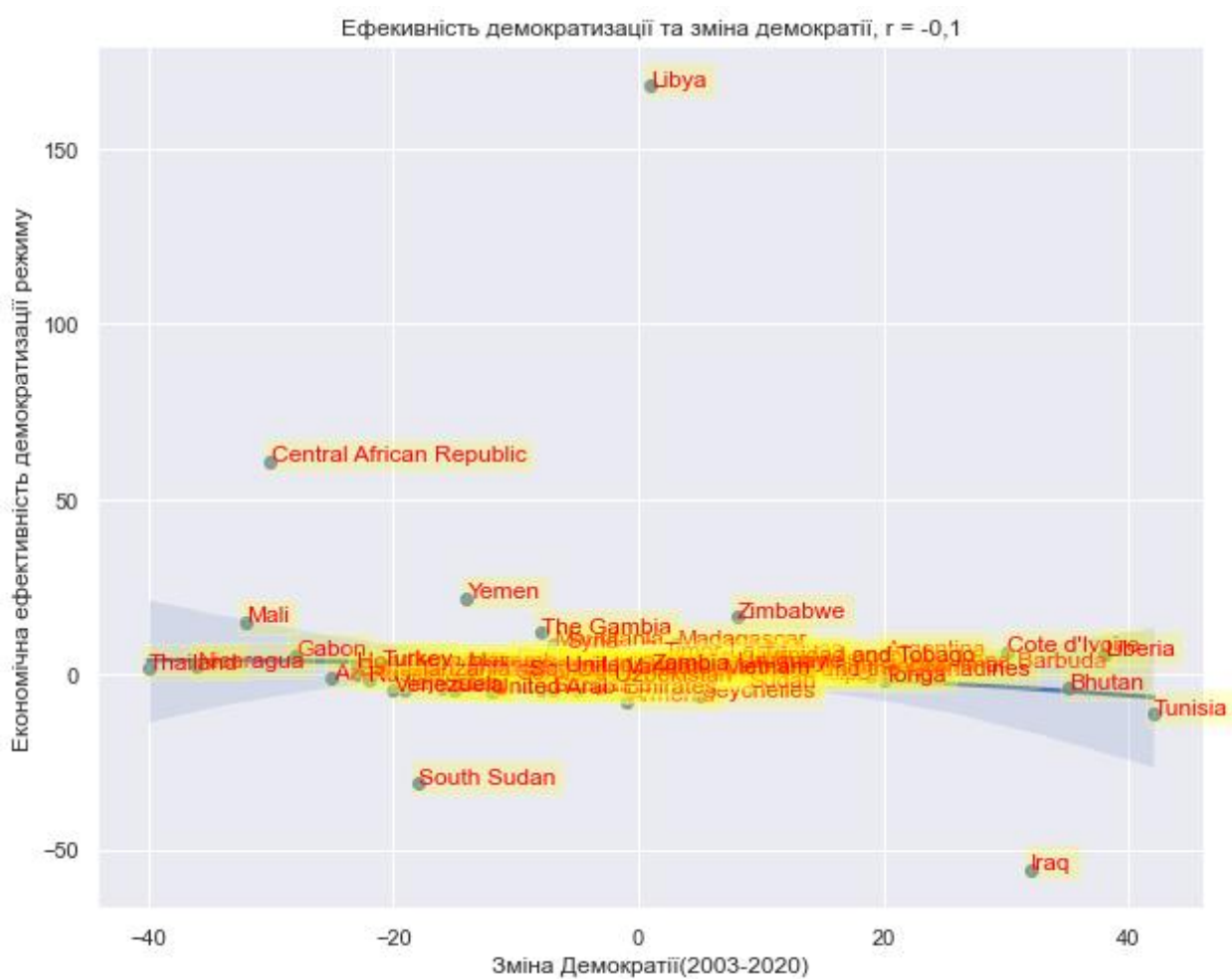

Рис. 1. Ефективність демократизації та зміна демократії

Як можна побачити з графіка, дуже складно говорити про якусь залежність. Кореляційний аналіз показує дуже слабку негативну кореляцію $r = -0.1$. Проте ми можемо побачити, що значення багатьох країн сильно

відрізняються від значень інших. Зокрема, в очі впадають такі країни як Лівія, Центрально-Африканська республіка, Ірак та Південний Судан. Імовірно, що вони є викидами та можуть спотворювати результати наших даних.

Для перевірки цього ми скористалися методом Інтерквартальної відстані. Цей метод дозволяє виявити значення які сильно відрізняються від інших спостережень. Зазвичай при методі інтерквартальної відстані відхиленнями вважаються значення які перевищують 1,5 або 2 відстані між 1 та 3 від кожного з цих кварталів. Ми обрали використання більш м'якого до викидів методу з 2 інтерквартальними відстаннями оскільки це дало б змогу зберегти більшу кількість спостережень. Також, ми вирішили використовувати цей метод щодо двох змінних, оскільки на обох них були помітні потенційні викиди, які могли сильно повпливати на результати.

Як ми можемо побачити, в даних дійсно існують викиди, особливо в економічній ефективності демократизації режиму. Це можна пояснити тим що для обрахунку цього індексу ми використовували множення, що в деяких випадках може сильно скошувати результати. Для прикладу, якщо в нас відбулось якесь суспільне потрясіння під час якого сильно впала свобода але водночас і сильно впала економіка, тоді наш індекс може давати дуже сильні відхилення від інших значень. Подібними ситуаціями ми можемо пояснити наприклад Лівію та Ірак, де відбувалися війни з сильною зміною режиму під час них.

Викидів виявилось 24(Рис. 2,3). Серед них були Аргентина, Вірменія, Бутан, Центральноафриканська Республіка, Кот-д'Івуар, Фіджі, Габон, Гвінея-Бісау, Ірак, Ліберія, Лівія, Мадагаскар, Малі, Мавританія, Нікарагуа, Сейшельські Острови, Південний Судан, Сирія, Таїланд, Гамбія, Туніс, Об'єднані Арабські Емірати, Ємен, Зімбабве.

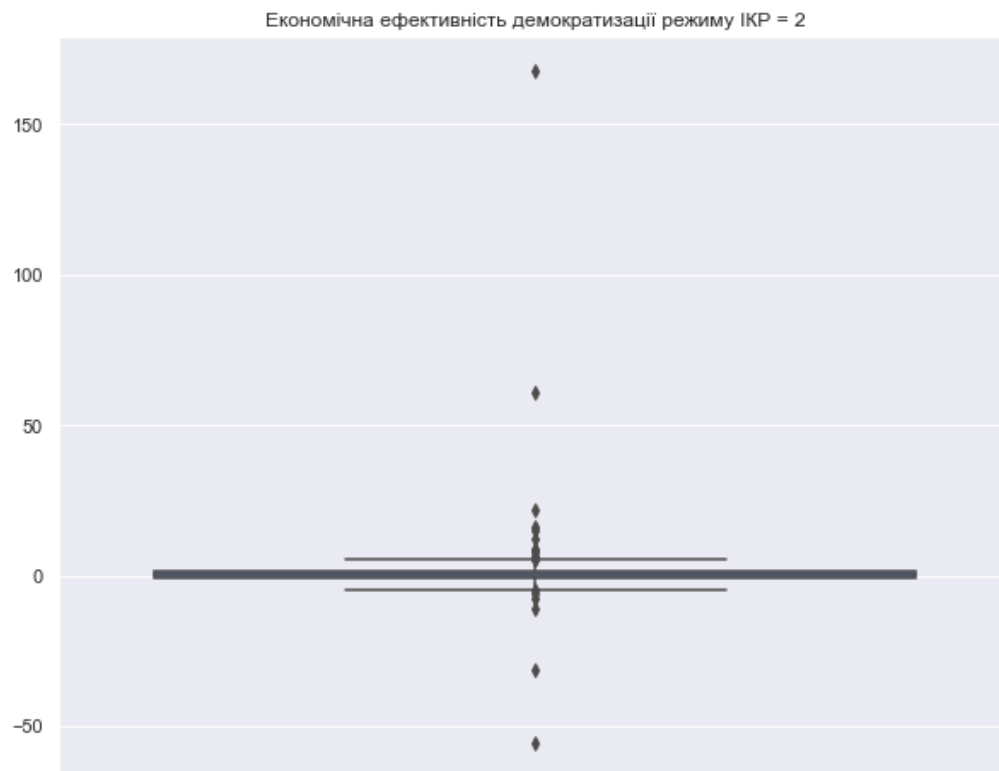

Рис. 2. Коробкова діаграма розподілу економічної ефективності демократизації режиму(крапки є відхиленнями)

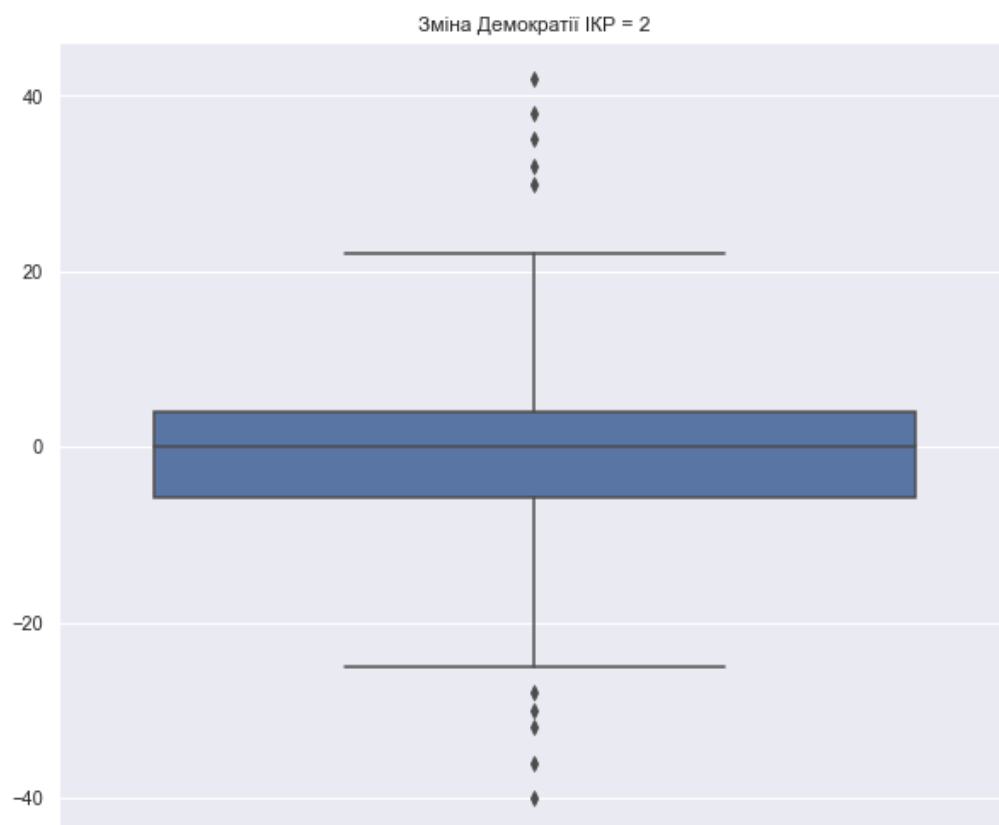

Рис. 3. Коробкова діаграма розподілу зміни ефективності режиму(крапки є відхиленнями)

На наступному графіку можна побачити, як взаємопов'язані ефективність демократичного режиму та його зміна для всіх цих країн(Рис. 4).

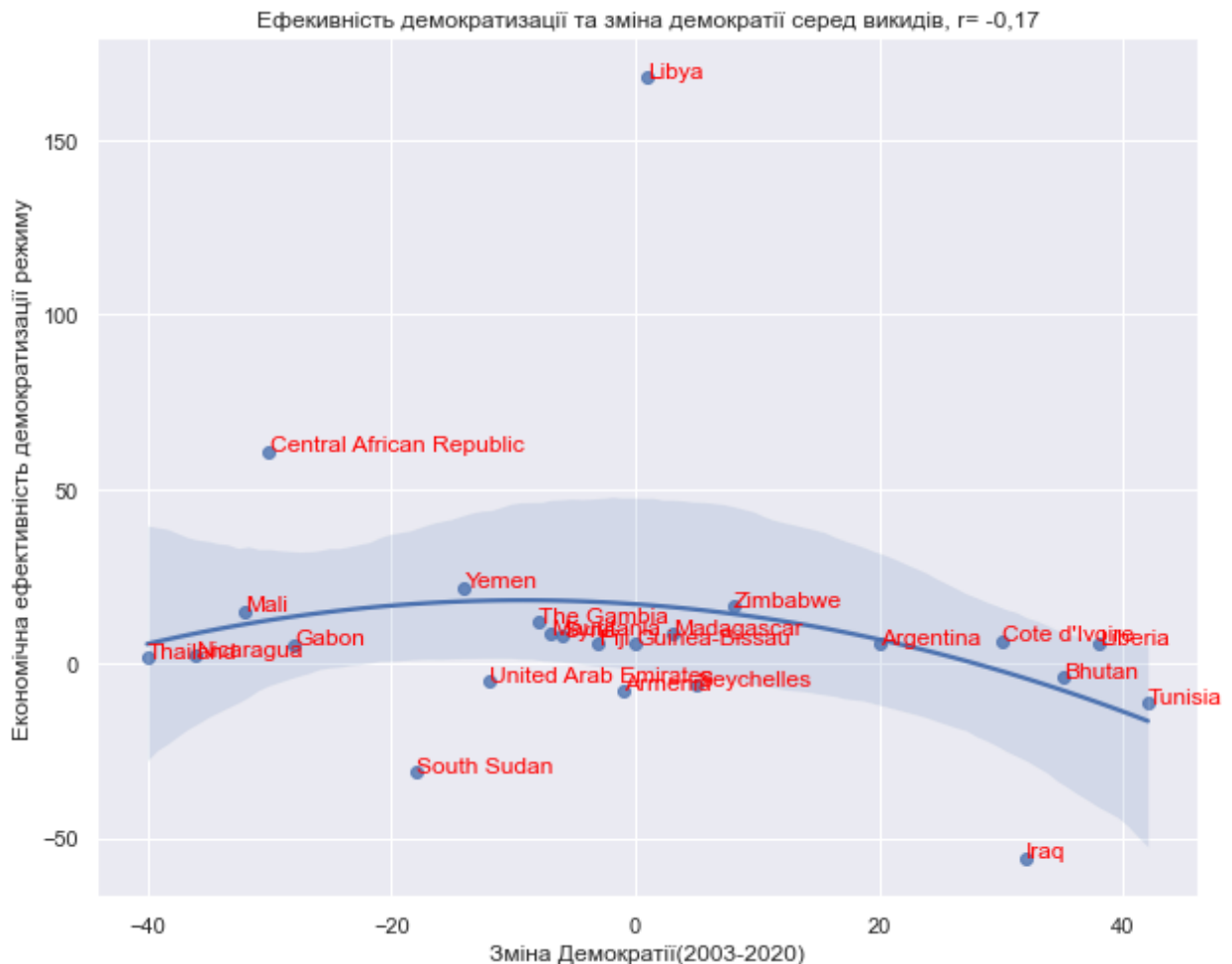

Рис. 4. Ефективність демократизації та зміна демократії серед викидів

Кореляція для викидів становить $r = -0,17$, що є слабкою негативною кореляцією. Таким чином, серед держав які ми визначили як викиди гіпотеза повністю спростовується адже спостерігається що ефективність демократизації навпаки призводила до зміни режиму. Про те ми можемо тільки відхилити нашу гіпотезу на основі цих даних, але не можемо підтвердити гіпотезу про існування негативної залежності. Що показують результати проведеного тесту Стюдента зі значенням $p = 0.257$, що є більшим за критично допустиме значення $p = 0.05$.

Виникає питання, чому ці країни стали викидами для наших даних? Для цього ми заглибились в історію цих країн з 2003 по 2020 роки і виділили причини, якими можна пояснити те, що їхні дані дуже сильно відрізняються. Нашим припущенням було те, що ці країни розвивалися неevolюційним шляхом, через це за цей час в них відбувалися кардинальні зміни. Це підтвердилось в абсолютній більшості країн, тільки 2 з 24 проводили в цей час evolюційний розвиток, це Аргентина в якій відбувалась поступова демократизація та поступовий ріст та Об'єднані Арабські Емірати, в яких проводилась поступова дедемократизація та також економічний ріст. В таблиці ми виділили якими були основні причини чому держави стали викидами в наших даних(Табл. 1). Основною причиною стало проведення війни на території тих держав. Таких країн є 10 з 24. 6 з 24 країн мали успішні військові перевороти, які сильно вплинули на характер режиму. Так, наприклад, Тайланд в 2006 році після військового перевороту втратив 31 бал Фрідом Хаусу і, не маючи змоги вернутися до попереднього рівня, Тайланд став країною, яка найбільше дедемократизувалася за індексом Фрідом Хаусу на 40 балів. 4 країни натомість мають історії фальсифікацій під час виборів та масових протестів після них, які сильно придушувались. Варто зазначити, що всі з цих були частково вільними режимами станом на 2003 рік, що може бути характерною особливістю таких режимів. Оскільки вони можуть фальсифіковувати вибори, але не без наслідків для себе. Викидом також є Туніс, у якому після Арабської весни в результаті революції сильно помінявся режим, що призвело до того, що Туніс з 2003 по 2020 став країною, яка найсильніше демократизувалась за індексом Фрідом Хауса, на 42 бали. Коронавірус в 2020 році також сильно вплинув на деякі країни, так економіка туристичних Сейшельських островів дуже сильно постраждали від введених карантинних обмежень, що призвело до того що вони потрапили до викидів через активну демократизацію в цей рік.

Війни	Військовий переворот	Фальсифікації виборів, розгортання репресій проти протистувальників при частково вільних режимах	Швидкий ріст економіки з поступовим укріпленням режиму	Революція	Коронавірусне економічне падіння
Лівія	Фіджі	Вірменія	Аргентина	Туніс	Сейшельські острови
Малі	Гвінея-Бісау	Габон	Об'єднані Арабські Емірати		
Ірак	Мадагаскар	Нікарагуа			
Бутан	Мавританія	Гамбія			
Центральноафриканська Республіка	Таїланд				
Кот-д'Івуар	Зімбабве				
Ліберія					
Південний Судан					
Сирія					
Ємен					

Табл. 1. Ймовірна причина відхилення кожного з викидів

Ми забрали країни, які були викидами із нашої загальної вибірки, окрім Аргентини та Об'єднаних Арабських Еміратів, які розвивалися еволюційним шляхом та не мали сильних соціальних потрясінь з 2003 по 2020 роки. Проте, ці дві країни не мали б сильного впливу на результат, якщо б їх забрали. Таким чином у нас залишилось 172 країни з 194. Та в ці 172 країни попали ті які розвивалися достатньо еволюційним шляхом без сильних соціальних потрясінь.

На наступному графіку можна побачити, яким чином взаємопов'язані економічна ефективність демократизації режиму та його зміна тільки для спостережень які не були викидами, тобто розвивалися відносно еволюційним шляхом(Рис.5).

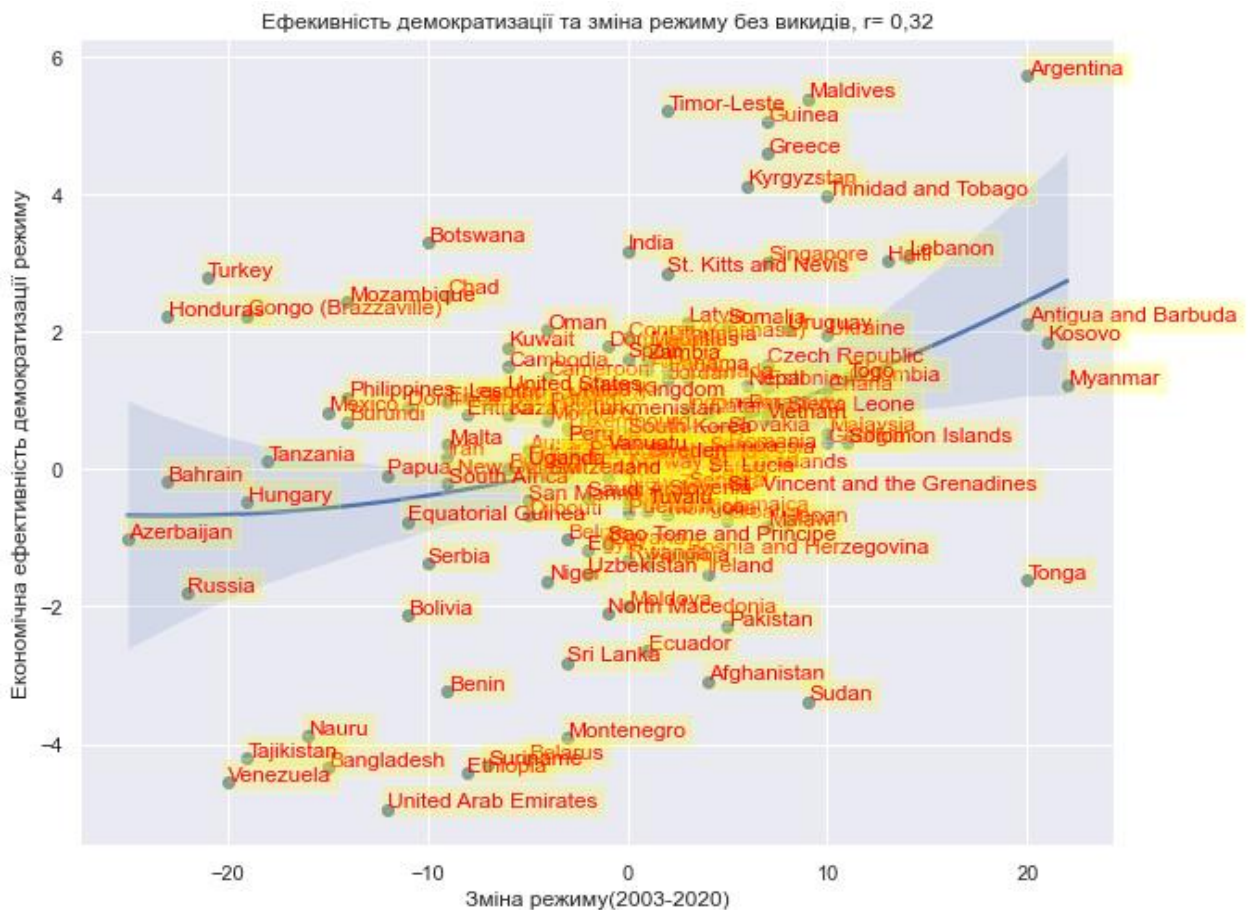

Рис. 5. Ефективність демократизації та зміна демократії без викидів.

Для цих спостережень рівень кореляції є $r = 0.32$, що є кореляцією середньої сили.

Також ми подивилися, якою є кореляція для всіх типів режимів за Фрідом Хаус. Ми визначали режим, по тому, яким він був на початку, тобто в 2003 році.

Найвищою виявилась кореляція для авторитарних режимів, в них вона склала $r = 0,4$ (Рис. 6). Це є кореляцією середньої сили.

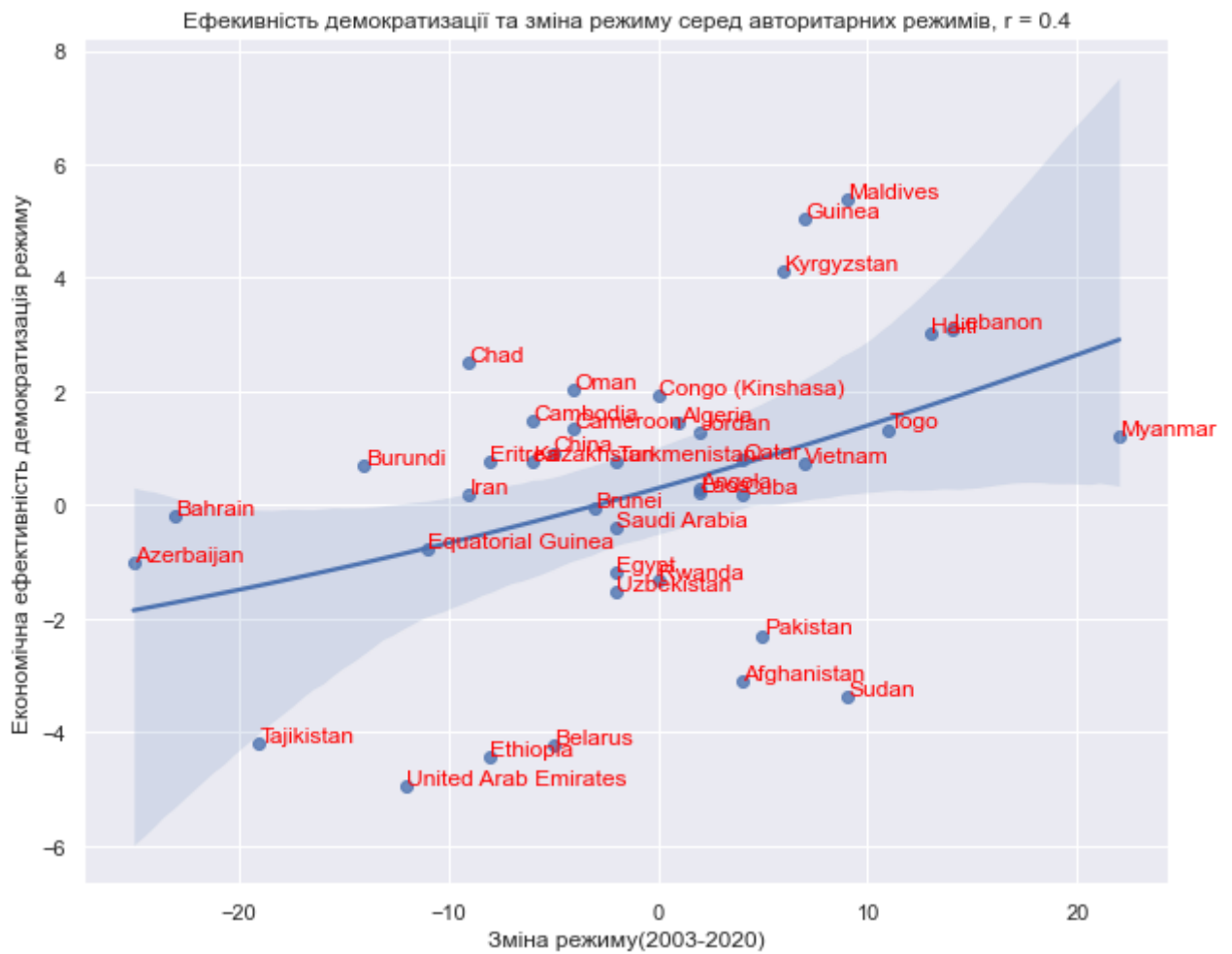

Рис. 5. Ефективність демократизації та зміна демократії серед авторитарних режимів(без викидів).

Найслабша кореляція серед типів режимів спостерігається серед частково вільних(гібридних) режимів(Рис. 6). У них є тільки слабка кореляція $r = 0,14$.

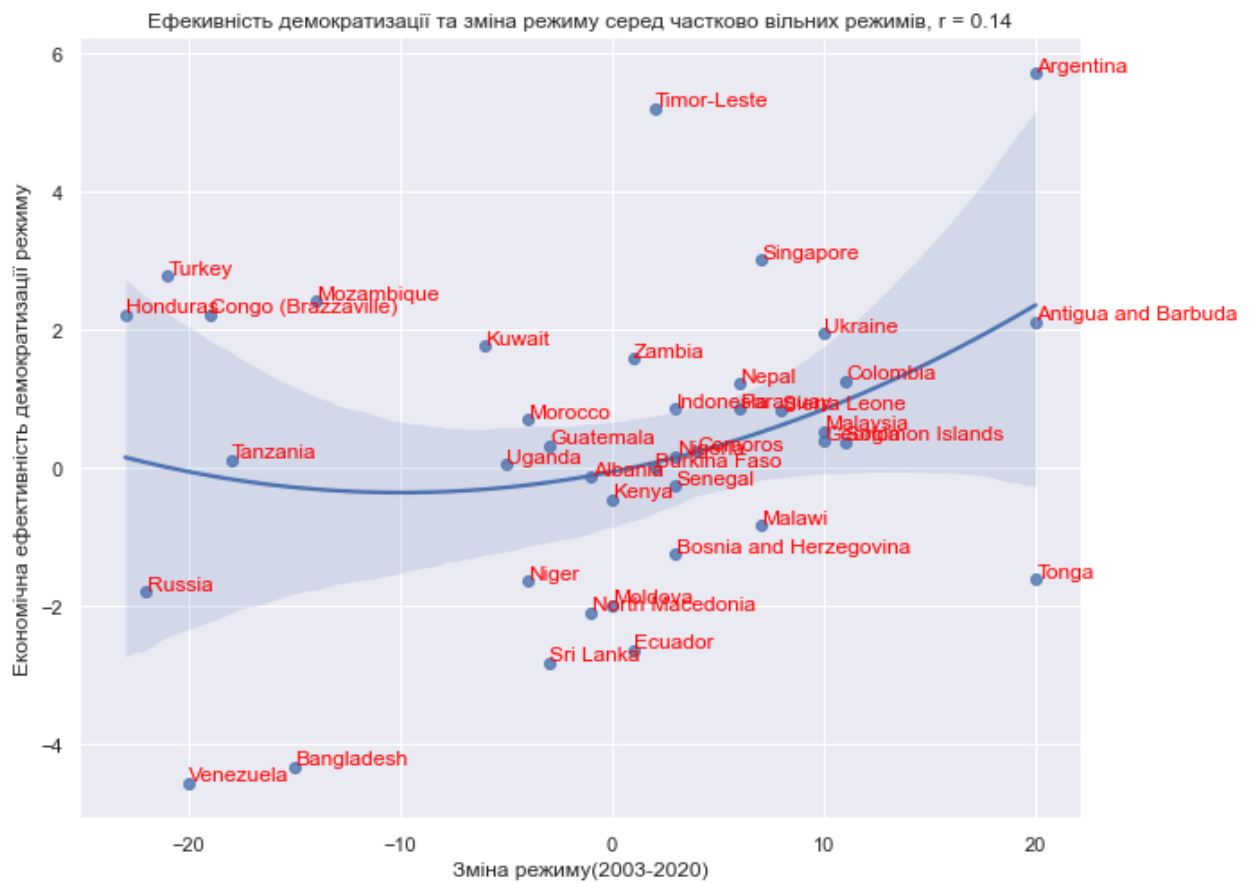

Рис. 6. Ефективність демократизації та зміна демократії серед частково вільних(гібридних) режимів(без викидів).

Натомість серед держав, які станом на 2003 рік, були демократичними кореляція склала 0.21.

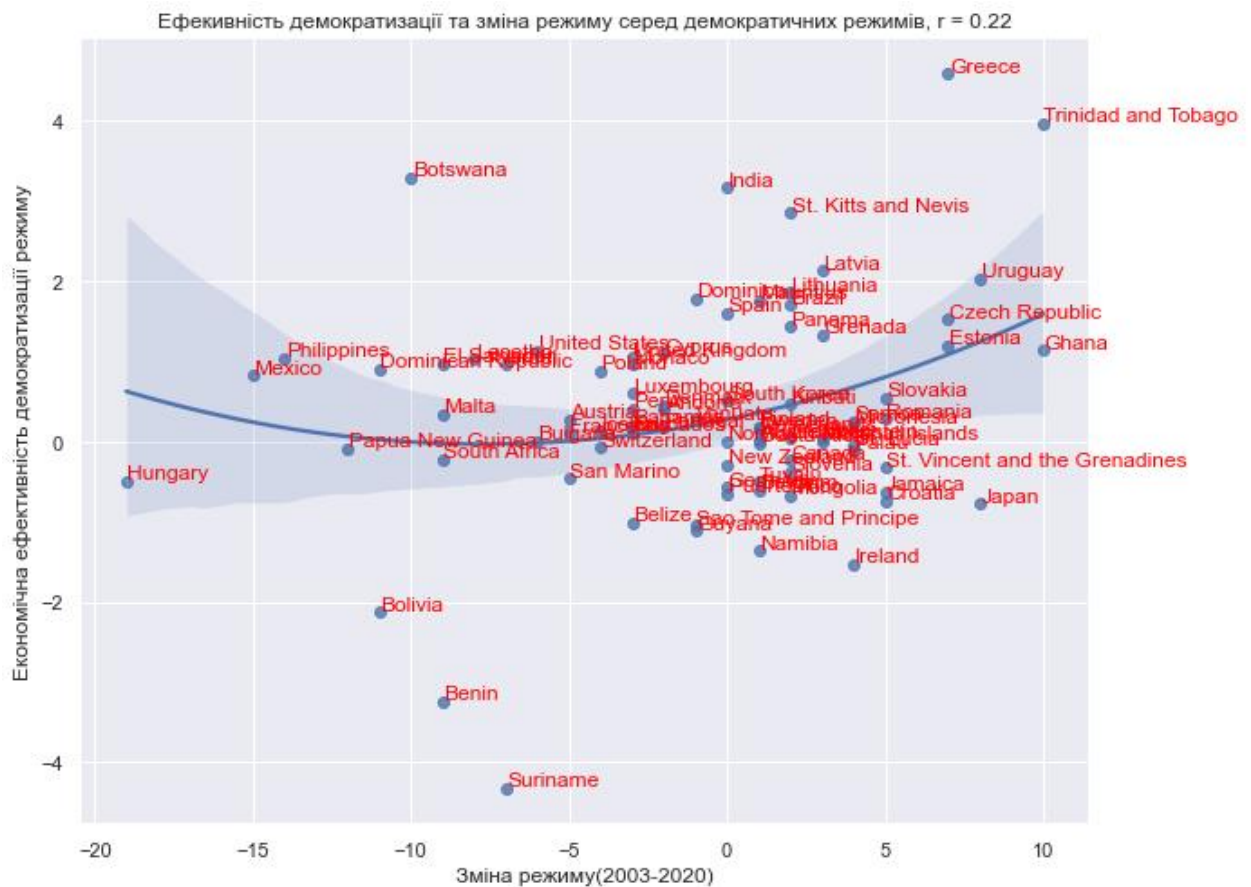

Рис. 7. Ефективність демократизації та зміна демократії демократичних режимів(без викидів).

Проте кореляція не дає нам відповіді на питання, наскільки є ймовірним, що існує зв'язок між двома явищами і тим більше, вона не може нам сказати, чи існує причинно-наслідковий зв'язок між цими явищами. Тому в нашому дослідженні ми застосували багатофакторну регресію щоб подивитись, чи дійсно є причинно-наслідковий зв'язок між економічною ефективністю демократизації та зміною режиму. Ми зробили п'ять моделей: модель з викидами, модель без викидів, модель для авторитарних режимів(без викидів), модель для частково вільних режимів(гібридних)(без викидів). та модель для демократичних режимів(без викидів).

Для початку ми подивилися чи не залежить наша кореляція від того, що просто коли країни збагачуються то вони стають більш демократичними, як

про це говорить класична модернізаційна теорія⁴⁸(Табл. 2). Також перевагою такої моделі було те, що вона не зменшує кількість наших спостережень, що збільшує точність перевірки. Результати показали, що для вибірки країн без викидів ефективність демократизації дуже добре пояснює $p < 0.01$, також в авторитарних режимів є статистична значущість $p < 0.05$, не зважаючи на те, що вибірка авторитарних країн без викидів складає всього лиш 39. Натомість для демократичних країн статистична значущість виявилась слабкою $p < 0.1$. Водночас жодна з моделей не показала статистичної значущості, пов'язаної з середнім ростом ВВП кожен рік.

<i>Залежна змінна: зміна режиму</i>					
	(Викиди)	(Без викидів)	(Авторитарні без викидів)	(Гібридні без викидів)	(Демократичні без викидів)
Ріст ВВП на душу населення (річний %)	2.003 (1.538)	-0.233 (0.208)	-0.187 (0.408)	-0.340 (0.655)	-0.359 (0.308)
Економічна ефективність демократизації	-0.145 (0.125)	1.352*** (0.329)	1.412** (0.647)	0.700 (0.899)	0.812* (0.474)
Спостереження	22	172	39	39	84
R ²	0.113	0.095	0.123	0.024	0.041
Відрегульований R ²	0.024	0.085	0.076	-0.029	0.017
Стандартна похибка залишків	23.775 (df=20)	8.178 (df=170)	9.305 (df=37)	11.148 (df=37)	5.726 (df=82)
F Статистика	1.268 (df=2; 20)	8.947*** (df=2; 170)	2.597* (df=2; 37)	0.453 (df=2; 37)	1.738 (df=2; 82)
Примітка:	* $p < 0.1$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.01$				

Табл. 2. Багатофакторна модель з залежністю зміни режиму від ефективності демократизації та середнього росту ВВП.

⁴⁸ Lipset S. M. Some social requisites of democracy: economic development and political legitimacy. American political science review. 1959. Vol. 53, no. 1. P. 80. URL: <https://doi.org/10.2307/1951731>

Проте, ріст ВВП – це не єдиний показник, який міг потенційно впливати на результати нашого дослідження, саме через це ми зробили моделі, у яких додали додаткові показники, які на думку деяких дослідників, можуть потенційно впливати на демократизацію режимів.

Ми додали до ефективності демократизації та середнього росту ВВП ще частку експорту пального, такого, як нафта та природний газ, експорт руд та металів та збільшення експорту країною, оскільки часто країни, які є великими експортерами не проводять модернізації, якщо це є якісь природні ресурси або інші затребувані товари⁴⁹. Всі змінні були зроблені в часовому розрізі, тобто в змінних була обрахована різниця між 2019 та 2003 роком, або різниця між найдальшими роками. Хоча дані були доступні з 2020 року, проте ми вирішили їх не включати оскільки цей рік дуже сильно вплинув на структуру світової економіки, через що дані могли б бути викривлені. На жаль, ця модель сильно програє минулій через те, що в ній не всі змінні мають доступні дані для всіх країн та не всі роки. Тому по суті ця модель є релевантною тільки для тих країн, які є експортерами палива, руд та металів. Як ми можемо побачити, ця модель також підтверджує, що ефективність демократії має позитивний вплив на демократизацію режиму для держав без викидів та для авторитарних режимів без викидів, хоча статистична значущість в обох випадках трохи знизилась. Проте, це може бути пов'язано із зменшенням вибірки. Також в цих моделях не підтвердилась статистична значущість для демократичних країн без викидів.

Хоча також модель викидів показує сильну статистичну значущість, проте її варто ігнорувати, у зв'язку з вибіркою, яка складає всього лише 9 спостережень.

⁴⁹ Ross M. L. Does oil hinder democracy?. World politics. 2001. Vol. 53, no. 3. P. 330. URL: <https://doi.org/10.1353/wp.2001.0011>

Dependent variable:freedom_dif_years					
	(Викиди)	(Без викидів)	(Авторитарні без викидів)	(Гібридні без викидів)	(Демократичні без викидів)
Зміна експорту товарів та послуг (% від ВВП)	-0.793** (0.226)	-0.011 (0.049)	0.016 (0.155)	-0.043 (0.131)	-0.001 (0.051)
Зміна частки експорту палива від ВВП	-7.277*** (0.992)	-0.064 (0.101)	-0.008 (0.206)	-0.365 (0.437)	-0.028 (0.121)
Ріст ВВП на душу населення (річний %)	-8.872*** (1.244)	-0.493 (0.306)	-0.983 (0.669)	-0.471 (0.713)	-0.218 (0.466)
Зміна частки експорту руд та металів від ВВП	4.746*** (0.670)	0.033 (0.140)	-2.719 (1.641)	0.235 (0.333)	-0.190 (0.240)
Економічна ефективність демократизації	-1.816*** (0.269)	0.990** (0.477)	2.273* (1.196)	0.749 (1.053)	0.443 (0.677)
Спостереження	9	109	19	29	60
R ²	0.965	0.071	0.348	0.122	0.030
Відрегульований R ²	0.920	0.027	0.115	-0.061	-0.058
Стандартна похибка залишків	6.648 (df=4)	8.135 (df=104)	9.841 (df=14)	10.537 (df=24)	6.349 (df=55)
F Статистика	21.752*** (df=5; 4)	1.595 (df=5; 104)	1.495 (df=5; 14)	0.667 (df=5; 24)	0.342 (df=5; 55)
Примітка:	*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01				

Табл. 3. Багатофакторна модель з залежністю зміни режиму від ефективності демократизації та середнього росту ВВП, частки експорту палива у ВВП, частки експорту руд та металів у ВВП, частки експорту у ВВП.

Отже, ми провели кореляційний аналіз та перевірили вплив економічної ефективності режиму на його зміни. Нам вдалось підтвердити гіпотезу, проте лише для держав які не зазнавали сильних потрясінь таких як війни чи державні перевороти. Також було виявлено, що найсильніше ефективність демократизації впливає саме на зміну режимів в авторитарних країнах, в демократичних країнах вона показала кореляцію меншої сили, коли ж в гібридних режимах вона не показала статистичної значущості.

3.2.Результати в контексті інших досліджень.

Перевіrivши гіпотезу, можна говорити про те, що дійсно існує зв'язок між ефективністю демократизації та його зміни. Проте, цей зв'язок існує тільки, якщо позбутися викидів. Якісний аналіз показав, що викидами зазвичай є країни з сильними соціальними потрясіннями. Наші результати підтвердили позитивний зв'язок, тобто економічна ефективність демократизації впливає саме на демократизацію.

Наші результати є схожими до результатів Магалхеаса, який досліджував, ефективність урядів, та їхню думку щодо демократії. Проте, в цьому дослідженні окрім іншої незалежної змінної, був використаний і інший підхід. У своїй роботі Магалхеас ставив авторитарні та гібридні режими в один ряд і виходив з припущення, що успішна економічна політика гібридних режимів буде проводити демократизації⁵⁰. Проте наше дослідження показало, що це можливо не зовсім так діє, оскільки гібридні режими не показали статистичної значущості в нашому дослідженні, натомість авторитарні режими показали сильну значущість. Тому, на нашу думку, краще не зводити ці дві категорії в одну, та досліджувати їх окремо, оскільки вони мають досить сильно відмінні властивості.

Додатково наші результати вказали на те, що ефективність уряду мало впливає на зміну режиму в державах з сильними суспільними потрясіннями.

Також наші результати є близькими до результатів Магалхуаса, тому можна припустити, що або наші незалежні змінні є близькими, або те що насправді люди починають краще ставитися до демократій не через те, що вони є ефективними, а через те, що вони починають жити в більш демократичних суспільствах завдяки демократизації їхнього режиму

⁵⁰ Magalhães P. C. Government effectiveness and support for democracy. European journal of political research. 2013. Vol. 53, no. 1. P. 77–97. URL:

внаслідок його успішності. Подальше вивчення цього взаємозв'язку потребує нових досліджень.

Для перевірки причинно-наслідкового зв'язку в нашому дослідженні ми спиралися на інші економічні теорії, як теорію модернізації та теорію ресурсного прокляття. На жаль, включення інших категорій було обмежено складністю збору та обробки даних та низькою вибіркою країн багатьох категорій, щоб автоматично зменшувало загальну вибірку.

Наша перевірка ефективності демократії разом з ростом ВВП показала, що ефективність демократії значно краще може пояснити зміну режиму, ніж чисте збільшення ВВП⁵¹. Це ставить під сумнів дієвість теорії модернізації, що перегукується з багатьма сучасними дослідженнями⁵². Особливо це може бути пов'язано з тим, що ми робили дослідження зміни, а не наявного стану. Таким чином, хоча теорія модернізації могла пояснити багато країн, коли вона виникала, проте по результатах нашого дослідження вона не пояснює теперішню зміну режиму і ефективність демократизації робить це краще.

Також як залежну змінну для перевірки даних ми брали експорт палива, експорт руд та металів і загальний експорт, щоб перевірити чи не залежить наша змінна від ресурсного прокляття⁵³. Результати нашого дослідження показали, що ефективність демократизації краще пояснюють ці показники, ніж це робить теорія ресурсного прокляття. Подібно до модернізаційної теорії однією з причин цього може слугувати те, що теорія не дуже добре може пояснити зміни в часі. Так, зараз більшість країн не сильно змінює частку свого експорту дорогоцінних ресурсів, а залишає досить стабільним після того, як світ став більш глобальним, та майже всі країни з великими запасами користуються своїми ресурсами. Іншою причиною може слугувати те, що

⁵¹ Lipset S. M. Some social requisites of democracy: economic development and political legitimacy. American political science review. 1959. Vol. 53, no. 1. P. 80. URL: <https://doi.org/10.2307/1951731>

⁵² Geddes B. What causes democratization? / ed. by C. Boix, S. C. Stokes. Oxford University Press, 2009. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199566020.003.0014>

⁵³ 24. Ross M. L. Does oil hinder democracy?. World politics. 2001. Vol. 53, no. 3. P. 326. URL: <https://doi.org/10.1353/wp.2001.0011>

певні режими більш схильні до експлуатації природних ресурсів, оскільки мають вузький горизонт, і це може корелювати з індексом ефективності демократизації.

Наостанок, дослідження показує що хоча багато дослідників говорять про дуже велику автономію влади від населення, зокрема в авторитарних режимах, наше дослідження показало, що якраз в авторитарних режимах які розвиваються саме еволюційним шляхом, існує суттєва кореляція між економічною ефективністю режиму та його зміною. На нашу думку, саме народ є тою частиною суспільства, яка найбільше відчуває економічний ріст і тому через це тиск на владу, який існує може бути недооцінений серед деяких науковців⁵⁴. Таким чином, в авторитарних режимах легітимність сильно зав'язана на режимному економічному рості. Тоді імовірно, що режим буде нестабільним при сильних економічних проблемах, і це пояснює, чому Китай та РФ є на даний момент досить стійкими авторитарними режимами, оскільки їхня діяльність призводила до економічного росту. Це також може бути аргументом, що економічні санкції є досить ефективними щоб змінювати політику, авторитарних режимів, бо їм слід боятися економічного падіння.

Отже, було розглянуто, яким чином результати нашого дослідження перегукуються із результатами минулих досліджень. Дослідження показало, що економічна ефективність демократизації є дійсно важливим показником, для зміни режиму, не тільки для зміни думки щодо нього. Також дослідження показало, що вплив економічного зростання експорту дорогоцінних ресурсів не показало вагомості при зміні режиму з 2003 по 2020 роки. У нашому дослідженні ми ще звернули увагу на те, що роль населення в зміні режиму може бути недооцінена, оскільки дослідники часто зважають на атрибути населення, такі, як цінності, а не на те, як змінюються їхні умови.

⁵⁴ Dahlum S., Knutsen C. H. Democracy by demand? Reinvestigating the effect of self-expression values on political regime type. *British journal of political science*. 2015. Vol. 47, no. 2. P. 437–461. URL: <https://doi.org/10.1017/s0007123415000447>

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження взаємозв'язку економічної ефективності режиму та його зміни дозволило досягнути таких результатів:

1. Виокремлено основні чинники демократизації, які визначали дослідники. Загалом їх можна поділити на економічні, інституційні, культурні, зовнішньополітичні та історичні.

2. Розкрито теоретичну суть економічної ефективності демократизації як чинника зміни режиму. Вона полягає в тому, що населення відчуває на собі економічне зростання та економічне падіння, через що воно підтримує або не підтримує режим, та те, що з ним пов'язане, зокрема характер відносин між владою та населенням. Це пов'язано з легітимацією режиму через здобутки та відносною депривацією, якщо здобутків у режиму немає. Люди готові підтримувати режим, який «купляє» їх матеріально, хоча і обмежує свободу, але не готові підтримувати провальні режими, які обмежують їхню свободу.

3. Відібрані відповідні емпіричні дані для найточнішої перевірки взаємозв'язку між економічною ефективністю демократизації та зміною режиму. Ними стали індекс свободи Фрідом Хаусу, який включав дані з 2003 до 2020 року та дані Світового банку, які містили макроекономічні показники з 1960 до 2020 року, які містили дані про всі країни.

4. Визначено метод підрахунку економічної ефективності демократизації режиму та його зміни, завдяки якому вдалось порахувати середня цих індексів з 2003 по 2020 роки.

5. Проведено кореляційний аналіз та перевірено вплив економічної ефективності режиму на його зміни. Нам вдалось підтвердити гіпотезу, проте лише для держав, які не зазнавали сильних потрясінь, таких, як війни чи державні перевороти. Також було виявлено, що найсильніше ефективність демократизації впливає саме на зміну режимів в авторитарних країнах. в В

демократичних країнах вона показала кореляцію меншої сили, коли ж в гібридних режимах вона не показала статистичної значущості.

6. Проведено порівняння результатів дослідження з даними, отриманими в інших наукових роботах. Вони співпадають чи ні Дослідження показало, що економічна ефективність демократизації є дійсно важливим показником для зміни режиму, а не лише для зміни думки щодо нього. Також дослідження показало, що вплив економічного зростання експорту дорогоцінних ресурсів не показало вагомості при зміні режиму з 2003 до 2020 року. Наше дослідження ще звернуло увагу на те, що роль населення в зміні режиму може бути недооцінена, оскільки дослідники часто звертають увагу на атрибути населення, зокрема на цінності, а не на зміну їхніх умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амельченко Н. А. Демократизація в Україні: співвідношення ціннісних та інституційних змін / Н. А. Амельченко // Магістеріум. – 2014. – Вип. 58. – С. 45–50.
2. Гомза І. А. Суспільно-політичні рухи / Іван Анатолійович Гомза. – Київ : НаУКМА, 2018. – 175 с.
3. Токвіль А. д. Давній порядок і революція / Алексіс де Токвіль. – Київ : Юніверс, 2000. – 224 с.
4. Шаповалов С. Україна на терезах демократії: індекс freedom house [Електронний ресурс] / Сергій Шаповалов, Максим Копилов // VoxUkraine. – Режим доступу: <https://voxukraine.org/ukrayina-na-terezah-demokratiyi-indeks-freedom-house/> (дата звернення: 22.06.2022). – Назва з екрана.
5. Almond G. A. The civic culture [Electronic resource] / Gabriel A. Almond, Sidney Verba // The journal of political theory, political philosophy and sociology of politics politeia. – 2010. – Vol. 58-59, no. 3. – P. 207–221. – Mode of access: <https://doi.org/10.30570/2078-5089-2010-5859-3-207-221> (date of access: 21.06.2022). – Title from screen.
6. Asingo P. O. Relative deprivation, protests and voting in Kenya [Electronic resource] / Patrick O. Asingo // Commonwealth & comparative politics. – 2017. – Vol. 56, no. 1. – P. 65–83. – Mode of access: <https://doi.org/10.1080/14662043.2017.1351071> (date of access: 24.06.2022). – Title from screen.
7. Bader J. Would autocracies promote autocracy? A political economy perspective on regime-type export in regional neighbourhoods [Electronic resource] / Julia Bader, Jörn Grävingholt, Antje Kästner // Contemporary politics. – 2010. –

Vol. 16, no. 1. – P. 81–100. – Mode of access: <https://doi.org/10.1080/13569771003593904> (date of access: 21.06.2022). – Title from screen.

8. Berman S. Civil society and the collapse of the weimar republic [Electronic resource] / Sheri Berman // World politics. – 1997. – Vol. 49, no. 3. – P. 401–429. – Mode of access: <https://doi.org/10.1353/wp.1997.0008> (date of access: 21.06.2022). – Title from screen.

9. Brancati D. Democracy protests: origins, features, and significance / Dawn Brancati. – [S. l.] : Cambridge University Press, 2016. – 228 p.

10. Dahl R. A. Democracy [Electronic resource] / Robert A. Dahl // Government and opposition. – 1966. – Vol. 1, no. 4. – P. 560–562. – Mode of access: <https://doi.org/10.1017/s0017257x00019199> (date of access: 21.06.2022). – Title from screen.

11. Dahlum S. Democracy by demand? Reinvestigating the effect of self-expression values on political regime type [Electronic resource] / Sirianne Dahlum, Carl Henrik Knutsen // British journal of political science. – 2015. – Vol. 47, no. 2. – P. 437–461. – Mode of access: <https://doi.org/10.1017/s0007123415000447> (date of access: 21.06.2022). – Title from screen.

12. Geddes B. What causes democratization? [Electronic resource] / Barbara Geddes ; ed. by C. Boix, S. C. Stokes. – [S. l.] : Oxford University Press, 2009. – Mode of access: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199566020.003.0014> (date of access: 21.06.2022). – Title from screen.

13. Gunitsky S. From shocks to waves: hegemonic transitions and democratization in the twentieth century [Electronic resource] / Seva Gunitsky // SSRN electronic journal. – 2014. – Mode of access: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2460329> (date of access: 21.06.2022). – Title from screen.

14. Hoffmann S. Governing in europe: effective and democratic [Electronic resource] / Stanley Hoffmann, Fritz Wilhelm Scharpf // Foreign affairs. – 1999. – Vol. 78, no. 5. – P. 174. – Mode of access: <https://doi.org/10.2307/20049488> (date of access: 21.06.2022). – Title from screen.

15. Huntington S. P. The third wave: democratization in the late twentieth century / Samuel P. Huntington. – Norman : University of Oklahoma Press, 1991. – 366 p.

16. Inglehart R. A revised theory of modernization [Electronic resource] / Ronald Inglehart, Christian Welzel // Modernization, cultural change, and democracy. – [S. l.], 2001. – P. 15–47. – Mode of access: <https://doi.org/10.1017/cbo9780511790881.004> (date of access: 21.06.2022). – Title from screen.

17. Knack S. Does foreign aid promote democracy? [Electronic resource] / Stephen Knack // SSRN electronic journal. – 2001. – Mode of access: <https://doi.org/10.2139/ssrn.260047> (date of access: 21.06.2022). – Title from screen.

18. Levitsky S. International linkage and democratization [Electronic resource] / Steven Levitsky, Lucan Way // Journal of democracy. – 2005. – Vol. 16, no. 3. – P. 20–34. – Mode of access: <https://doi.org/10.1353/jod.2005.0048> (date of access: 21.06.2022). – Title from screen.

19. Lipset S. M. Some social requisites of democracy: economic development and political legitimacy [Electronic resource] / Seymour Martin Lipset // American political science review. – 1959. – Vol. 53, no. 1. – P. 69–105. – Mode of access: <https://doi.org/10.2307/1951731> (date of access: 21.06.2022). – Title from screen.

20. Magalhães P. C. Government effectiveness and support for democracy [Electronic resource] / Pedro C. Magalhães // European journal of political research.

– 2013. – Vol. 53, no. 1. – P. 77–97. – Mode of access: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12024> (date of access: 21.06.2022). – Title from screen.

21. Mill J. S. Liberty / John Stuart Mill. – New York : H.M. Caldwell Co., 1880. – 193 p.

22. Publication archives [Electronic resource] // Freedom House. – Mode of access: <https://freedomhouse.org/reports/publication-archives> (date of access: 22.06.2022). – Title from screen.

23. Putnam R. D. What makes democracy work? [Electronic resource] / Robert D. Putnam // National civic review. – 1993. – Vol. 82, no. 2. – P. 101–107. – Mode of access: <https://doi.org/10.1002/ncr.4100820204> (date of access: 21.06.2022). – Title from screen.

24. Rfe/rl. Freedom house: global decline in democracy has 'accelerated' [Электронный ресурс] / Rfe/rl // RadioFreeEurope/RadioLiberty. – Режим доступа: <https://www.rferl.org/a/freedom-house-annual-report-democracy-declines-/31130731.html> (дата звернення: 21.06.2022). – Назва з екрана.

25. Risse T. Conclusions: towards transatlantic democracy promotion? [Electronic resource] / Thomas Risse // Promoting democracy and the rule of law. – London, 2009. – P. 244–271. – Mode of access: https://doi.org/10.1057/9780230244528_9 (date of access: 21.06.2022). – Title from screen.

26. Ross M. L. Does oil hinder democracy? [Electronic resource] / Michael L. Ross // World politics. – 2001. – Vol. 53, no. 3. – P. 325–361. – Mode of access: <https://doi.org/10.1353/wp.2001.0011> (date of access: 21.06.2022). – Title from screen.

27. Tang W. Authoritarian regime sustainability [Electronic resource] / Wenfang Tang // Populist authoritarianism. – [S. l.], 2016. – P. 20–41. – Mode of

access: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190205782.003.0002> (date of access: 21.06.2022). – Title from screen.

28. Tilly C. Democratization and De-Democratization [Electronic resource] / Charles Tilly // Democracy. – Cambridge. – P. 51–79. – Mode of access: <https://doi.org/10.1017/cbo9780511804922.004> (date of access: 21.06.2022). – Title from screen.

29. Tilly C. War making and state making as organized crime / Charles Tilly. – [S. l. : s. n.].

30. Tolstrup J. Black knights and elections in authoritarian regimes: Why and how Russia supports authoritarian incumbents in post-Soviet states [Electronic resource] / Jakob Tolstrup // European journal of political research. – 2014. – Vol. 54, no. 4. – P. 673–690. – Mode of access: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12079> (date of access: 21.06.2022). – Title from screen.

31. Treisman D. Economic development and democracy: predispositions and triggers [Electronic resource] / Daniel Treisman // Annual review of political science. – 2020. – Vol. 23, no. 1. – P. 241–257. – Mode of access: <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-050718-043546> (date of access: 21.06.2022). – Title from screen.

32. Trubowitz P. The china card: playing politics with sino-american relations [Electronic resource] / Peter Trubowitz, Jungkun Seo // Political science quarterly. – 2012. – Vol. 127, no. 2. – P. 189–211. – Mode of access: <https://doi.org/10.1002/j.1538-165x.2012.tb00724.x> (date of access: 21.06.2022). – Title from screen.

33. World bank open data | data [Electronic resource] // World Bank Open Data | Data. – Mode of access: <https://data.worldbank.org/> (date of access: 22.06.2022). – Title from screen.